

КОРОТКЕ ПЕРЕДСЛОВО

Ще з шкільної лавки я цікавився минувшиною мого рідного села, особливо фольклором та говіркою. Записував від старих ключівських людей діалектні слова, вітання, загадки, лічилки, побажання, приказки тощо. Давні люди мали чіпку пам'ять, тож оригінальні висловлювання я почув від моїх прабабів Олени Ужитчак (Грїбички) і Ганни Біланюк (Чуфрички), від Ганни Варчук (Фєдориhi Васи́линої), Миколи М'якуцака (Никóли Ори́ниного), Івана Свищука, Івана Маковійчука (Варчї́нчиного), Катерини Гушул, Івана Стефурака (Береговóго), Василя Мочернюка (Лєсивого), Василя Кравчука (Мїшинського), Миколи Куцака та багатьох інших. А Юрїй Микитюк (Юра Гўцулчин) з Либини тут був унікальним: говорив до склáду й до приклáду, сам творив жартівливі римовані рядки й віршики. Від нього я кілька разів записував блискучі народні й авторські вислови.

Після того, як 2020 р. побачило світ перше видання ключівських приказок і прислів'їв¹, мені ще надіслали нові зразки усної народної творчості уродженці нашого села: заслужений працівник культури України Дмитро Жмундуляк з Чернівців, художник Микола Яцурак з Коломиї, краєзнавці Марія Васильчук-Кобилянська і Павло Жмундуляк з Великого Ключева. Особливо збагатили це друге видання записи від науковця Миколи Капатрука, колишнього доцента Чернівецького національного університету. Тож постала необхідність видати друге, доповнене видання, що я й роблю. Також у цій

¹ Савчук Микола. Ключівські приказки, прислів'я та інше. — Коломия: Вік, 2020. — 92 с.

книжці я подаю деякі (але не всі!) сороміцькі приказки й прислів'я. Їх у повному обсязі я видав одним примірником². З тієї книжечки тут нема 77 сороміцьких зразків. Так само у другому виданні вилучено 22 негативні побажання й прокльони. Вважаю, що нема потреби їх популяризувати.

Гортаючи «Галицькі приповідки і загадки» коломийського вчителя Григорія Ількевича, які він зібрав на Коломиїщині й Городенківщині ще в 1830-і рр., і які побачили світ 1841 р. у Відні, а 2003 р. їх перевидали у Львові, — я знайшов там чимало таких, які побутували, а частково побутують у мовленні ключівських людей. Приблизно так говорили і в навколишніх селах. Отже, цим самобутнім словесним рядкам щонайменше по 200 років. Тобто, в цій книжці зібрано зразки ХІХ—ХХ століть.

Кілька ключівських приказок і прислів'їв у другій половині ХІХ століття записав Іван Франко, перебуваючи в різні роки в Коломиї, і вмістив їх у своєму безцінному 3-томнику (6 книг) «Галицько-руські народні приповідки» (Львів, 1901—1910 рр.).

Наші предки постійно удосконалювали місцеву говірку, збагачуючи її різними приказками, порівняннями, поетичними висловами. Поміж цих мініатюрних діалектних шедеврів є такі, які поширені на ширших теренах Галичини, на вужчих (Покуття й Гуцульщина), частково і в інших краях України, а є суто ключівські.

Тепер, на жаль, майже не творять нових приказок та крилатих висловів. Наш мовний світ накрила потужна хвиля телевізійної й комп'ютерної інформації. Тому сучасні ключівські молоді люди вживають у своїй бесіді почуті з екранів фразеологізми, цитати, які переважно з російськомовного світу.

² Ключівські сороміцькі приказки, прислів'я та інше. — Коломия, 2020. — 28 с.

* * *

Це друге видання створене за попереднім принципом: написання кожної одиниці якнайбільше наближене до великоключівської говірки, що, звісно, суперечить науковим вимогам. Але я вирішив подавати їх саме так, адже ніхто більше цього не зробить. Хай ці приказки й словосполучення будуть автентичними бодай у моїй книжці.

На словах подано наголоси, часто в дужках є приклади вживання сталих словосполучень та ин. Під більшістю приказок та ин. вміщено в дужках їхнє пояснення, а також розтлумачено багато слів з місцевої говірки.

У книжці вміщено 2060 зразків. Можна припустити, що в XIX—XX століттях мешканці Великого Ключева вживали щонайменше по 2500 таких приказок, приповідок, прислів'їв тощо, збагачуючи й прикрашаючи нашу сільську говірку.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ:

гуцул. — гуцульська, гуцульське, гуцульський

Жарт., жарт. — жартівливе, жартівливий, жартівливо

ин. вар. — інший варіант

Ірон., ірон. — іронічне, іронічний, іронічно

літ. — літературне

Нпр. — наприклад

Сором., сором. — сороміцьке

КЛЮЧІВСЬКІ ПРИКАЗКИ, ПРИСЛІВ'Я ТА ИНШЕ

1. А бирь!

(Окрик на вівці).

2. А Бог би с тебе говорів!

(Щоб те, що ти говориш, було правдивим).

3. А Бог би ти¹ побив!

(Аби тебе покарав Бог).

4. А Бог би ти' скарів!

(Аби тебе покарав Бог!).

5. А Бог його знаї.

(Вираження сумніву в чомусь).

6. А Василь — куркусіль,
Курці с.аку відкусів,
Пішов дріву купувати,
Курці с.аку зашивати.

(Сором.) Так прозиваються хлопцям-підліткам на ім'я Василь).

7. А далі сі свіщи, мандабурку нилуплену з розблом сі хліщи.

(Ирон.) Так кажуть тоді, коли хочуть закінчити якусь тему в розмові).

8. А диття лісого!

(Так негативно відповідають, коли хтось щось просить, а інший відмовляє).

¹ Ти — тебе.

9. А Іва́н-побива́н,
Побі́в ё́йці на ковба́н.
(Сором.) Так прозиваються хлопцям-підліткам на ім'я Іван).

10. А їв би ти ру́шта²!
(Ірон.-погане побажання).

11. А йді́! (А йді́-йді́!)
(Невже? Та ну!)

12. А кац! *те саме, що й* Кац!
(Окрик на kota, коли його хочуть відігнати від чогось).

13. А кушь! *те саме, що й* Кушь.
(Окрик на корову).

14. А Марія-кукурія
На при́пічку спа́ла,
Усі горшкѝ́ потручѝ́ла,
В кагльѝ́нку³ сі вс.а́ла.
(Сором.) Так прозиваються дівчатам-підліткам на ім'я Марія).

15. А най тибѝ́ ка́чка ко́пни!
(Жарт. побажання).

16. А най ті́ біда́ о́зми!
(Негативне або нейтральне побажання).

17. А най ті́ та най ті́!
(Нейтральне побажання).

18. А най тобі́ добро́ бу́ди!
(Позитивне побажання).

² Ру́шта — ґратки, залізна сітка в печі.

³ Кагльѝ́нка — затичка, якою затикали каглу — отвір, через який виходив дим з хати.

19. А Ніко́ла — попирдо́ла.

(Сором.) Так прозиваються хлопцям-підліткам на ім'я Мико́ла).

20. А Оле́на заголе́на
На при́пічку спа́ла,
Усі горшкы́ потручы́ла,
В каглы́нку сі вса́ла.

(Сором.) Так прозиваються дівчатам-підліткам на ім'я Оле́на).

21. А се́миро, тро́ї, ше й маленькі́х дво́ї.

(Жарт. про велику сім'ю).

22. А ти, хло́пи, ни підска́куй, шо пан ка́жи — то пота́куй.

(Зауваження невихованій особі, яка встряває в поважну розмову).

23. А типе́р молі́тисі? С парубка́ми гоні́тисі!⁴

(Про аморальність деяких дівчат).

24. А тпру́с! те саме, що й Тпру́с!

(Окрик на kota).

25. — А шо да́лі?

— А да́лі — каляндáрі.

(Так жарт. відповідають тому, хто набридає своїми запитаннями «а шо да́лі?»).

26. А я глип —

А то гриб,

А я блі́жчи —

А то коза́ри́щи,

А я ма́ц — то мо́крó,

А я бра́ти — то гів.о́.

(Сором.) Жарт. вірши́к про грибаря).

⁴ Гоні́тисі — злягатися, вступати в сексуальні стосунки.

27. А я їму́ (ї) свіщу...

(А мені байдуже; я не зважаю).

28. А я своєю тещу по гузіци плещу *те саме, що й*
А я свою тещу по чéреві плéщу.

(Сором.)

29. А я своєю тещу по чéреві плéщу *те саме, що й*
А я свою тещу по гузіци плéщу.

(Жарт. вислів, який деколи вживають при згадці про тещу).

30. А як то сі назива́ї, шо сі горшкьї пошива́ї?

(Вживається тоді, коли людина під час розмови забуває
якесь слово, а інший йому жартома може сказати ці римовані
рядки).

31. Аби б́уло ко́му на ста́ріськ ліжку води́ подáти.

(Так кажуть старші люди, ведучи мову про своїх дітей
і онуків та про свою неминучу старість і неміч).

32. Аби́ до́щик примочі́в, аби́ гнилий⁵ відпочі́в.

(Так кажуть, коли серед робочої днини зачинає дощити).

33. Аби́ знакьї, шо в кума пикьї, то би й гіти взьив.

(Якщо знати про щось завчасно, то можна вчинити інакше).

34. Аби йму́ (ї) коро́на з голови́ ни спáла!

(Так кажуть про людину, яка помилково думає, що їй неза-
служено образили).

35. Аби́-м так д́ихав (д́ихала)! *ин. вар.* Аби́-м так жив
(ж́їла)!

(Правду кажу).

36. Аби́-м так жив (ж́їла)! *ин. вар.* Аби́-м так д́ихав
(д́ихала)!

⁵ Гнилий — (тут) лінивий, ледар.

37. Аби-м так т'хакі дійшóв (дійшла́)!

(Запевнення в тому, що він має слухність у тому, про що говорить).

38. Аби-м у гіжці стоя́ла стóрца, то ни льїжу спáти.

(Деколи у діжці стояли сторчма молода-княгиня чи дружки під час весілля, оскільки були заплетені у пір'яний вінок, який було важко розплести, а тому в ньому вони ходили всі три весільні дні; щоби його не зім'яти, то доводилося спати, напівстоячи в бочці).

39. Аби минé с хлóпа⁶ ни скьїнули!

(Вставні слова, які вживають під час розмови і які означають, що для особи не страшні якісь небезпеки й ризики).

40. Аби минé тогді в сиридіні боліло, як мóя ба́ба б́уди ма́ти дитїну!

(Так казали, коли вперше їли свіжий фрукт (черешню, вишню, полуницю, яблуко тощо).

41. Аби мині б́узька с хáти ни скьїнули!

(Не зважаю на погрози, перестороги).

42. Аби́ ни шкóдила водá, як старóму молодá.

43. Аби-с їв штрúгли⁷ з штрúпліми⁸!

(Так старші казали вередливим малим дітям, які не хотіли їсти те, що їм давали, а хотіли ліпшого).

44. Аби-с нанéсла кїлко е́чóк, як у ришиті́ гірочóк!

(За повір'ям, якщо молода курка знесе яйце, то господині треба покласти його в решето і промовити ці слова).

⁶ Хлоп — чоловік, мужчина.

⁷ Штрúгли — можливо, тут малося на увазі «штрудлі», «струдлі»?

⁸ Штрúплі — значення слова невідоме; можливо, це якесь перекручене слово.

45. Аби-с нанéсла кiлко покладóчків, як у печi попелóчків!

(За повір'ям, якщо курка знесе яйце, то господиня повинна його покласти у піч, у попiл i промовити ці слова).

46. Аби-сти бóули такі чéсні й вилицьні, як ваш приніс!
(Побажання, яке висловлюють гáзди/господарі гостям під час вручення принісного дару на весiллі).

47. Аби-сти бóули такі чéсні й вилицьні, як пáска!
(Так колись казала мама, як мила руки після замісу паски перед Великоднем, i в тiй водi умивала малих дiтей).

48. Аби твiй прорiк у с.áку вкiк!
(Сором.) Аби твої застереження, вiщування не справдилися!)

49. Або — áбо!

50. Або вiграв, або прiграв!

51. Або грай, або грóшi виртáй!
(Так колись на весiллі кричали музикам, які замало грали).

52. Або жóвнiр — або мóндур⁹ i до магáзiну¹⁰!
(Вислiв уживають тодi, якщо хтось не виконав доручення чи завдання).

53. Або сóда, або тóда!

54. Австрiйська вóйна.
(Перша свiтова вiйна; *Ирон.*) ветерани Першої свiтової).

55. Ага, старцъiм пiва!
(Так казали, коли хтось щось добагав лiпшого їсти й пити).

⁹ Мóндур — однострiй.

¹⁰ Магáзiн — склад.

56. Адї́, дурна́ ма́лпа, ну́та-цину́та!

(Так казали про дурну людину; значення слів «ну́та-цину́та» незрозуміле).

57. Адї́, пішо́в у місто му́ри підпира́ти.

(Так колись казали за сільських людей, які перебралися жити до міста або ж любили ходити до Коломиї і там гаяти час).

58. Аж гай шумі́т!

(Дуже, сильно; це словосполучення додається для підсилення мовленого).

59. Аж ми'¹¹ кров у жи́лах засти́ла!

(Стало страшно, перелякався).

60. Аж поро́х сі ку́рит! *те саме, що й* Аж порохо́ьї сі кури́ли!

(Дуже, сильно; це словосполучення додається для підсилення мовленого).

61. Аж типе́р уна́ вздрит во́вчий ми́сіць!

(Аж тепер їй буде важко, матиме проблеми).

62. Али би з ме́ни це ни віходи́ло!

(Застереження — щоб це залишилося між нами, щоб ніхто не знав, що це розповів тобі я).

63. Али вже... (*Нпр.* — Гада́ла-м з ним поговори́ти, али вже).

(Слова-додаток до розмови, які означають, «але що роби-ти», «але хай буде так, як є»).

64. Амба, фе́ртик, шлюс, капу́т.

(Кінець; це набір слів — перше з радянсько-російського просторіччя, наступні три — з німецької мови).

¹¹ Ми' — мені.

65. Андрію, Андрію,
Я коліпні сію,
Запасков волічу,
Віддатисі хочу.
Поможі ми', Бóжи, знáти
З кьим їх бóду бра́ти.

(Віршовані рядки, які проказували дівчата під час ворожіння на дровітні на свято Андрея, 13 грудня).

66. Ані Сýсе Хрýсте, ані Сýну Бóжий.
(Ні сьак, ні так).

67. Анна-пáнна, крижовáнна.
(Зміст до кінця незрозумілий, вживали з іронією до жіночого імені Анна).

68. — Анý скажі «Кý-ку»!
— Кý-ку!
— Сé.у тоб́і в рúку.

(Сором.) Жарт. діялог між підлітками чи старшим і малим).

69. Ах, вай м́ір¹² —
Ззіли м́иши ш́мір!

(Так жартома казали, коли ставалася якась невелика біда, яку намагалися видати за велику).

70. Ачю́!

(Окрик на свиню, коли хочуть її відігнати, наприклад від корита).

71. Ба се, ба то.

(То се, то те; то одне, то инше).

72. Ба́ба з вóза — кобі́лі лéкши.

¹² Ах вей м́ір! — це слова, які вимовляли гебреї, бідкаючись над чимось.

73. Ба́ба лю́льку ку́рит *те саме*, що й Ба́бі віхо́ді.

(Так казали, коли у горах, на верхах стояли хмарки; інше словосполучення — (гуцул.) медведі люльки курять, (літ.) гори димлять).

74. Ба́бі віхо́ді *те саме*, що й Ба́ба лю́льку ку́рит.

(Гори димлять).

75. Ба́бино розчипі́рино, а гі́дово — ві́сит.

(Загадка: криниця-журавель).

76. Бай ли́жит бирве́н бирві́нкові́! *те саме*, що й
Ли́жьи́ли бирві́ бирві́нкові́!

(Передспів у головних весільних співанках-бирвінкових, значення якого незрозуміле).

77. Ба́йка — гру́нт, я́йка,

А гузі́ці — дурні́ці.

(Незрозуміла приказка).

78. Банді́гі гну́ти.

(Верзти нісенітниці, оповідати небилиці).

79. Баньі́к чирнове́цькій¹³ (*Нпр.* — Ти баньі́ку
чирнове́цькій!)

(Переносно — дурень).

80. Ба́риш, ба́риш, де твій това́риш?

(Ці слова вживає грибар, коли знайде гриба, гейби запитуючи, де ще один гриб чи решта грибів).

81. Бахури¹⁴, лома́га¹⁵!

(Вигук-окрик, яким старші лякали підлітків, хлопчаків).

¹³ Баньі́к чирнове́цькій — різновид посуду-великого баняка, який або виготовляли в м. Чернівцях, або купували там.

¹⁴ Бахури́ (з ідиш) — хлопчаки (з негативним відтінком).

¹⁵ Ломага — ломака.

82. Би хто знав. (*Нпр.* — Якбий я змучиний, би хто знав!)

(Вставні слова, які означають «якби хтось знав як мені насправді»).

83. Би я так жикьї мав (мáла)! *те саме, що й* Би-м так жив (жїла)!

(Запевнення: я ручуся, я клянуся, що це правда).

84. Биз б́ука ни йде нау́ка *ин. вар.* Биз б́ука пустá нау́ка.

85. Биз б́ука пустá нау́ка. *ин. вар.* Биз б́ука ни йде нау́ка.

86. Биз нихоч́у.

(У певний час чи з певної причини буде робити щось змушено).

87. Биз одно́го Васильї убїйдисі вісільї.

88. Биз пра́ці нимá д́уху в с.áці.

(*Сором.*) Без праці не виробляється сила).

89. Биз про́воду во́сько гїни.

(Без команди військо програє).

90. Биз свáркі нимá господáркі.

(У сім'ї буває різне).

91. Бий 'то — я 'то¹⁶ знаю!

(Так *жарт.* вигукують під час незначної бійки).

92. Бий-за́бий. (*Нпр.* — А ти знаїш, шо він на него бий-за́бий).

(Дуже лютий на когось).

¹⁶ 'То — його.